

ФОРМУВАННЯ МОРАЛІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Володимир Отрешко
Київ

Головними пріоритетами формування нової моралі в сучасній Україні є національна ідея, розвиток багатокультурності нації і її толерантності та піднесення символічних атрибутів і моральних засад української етнічної культури. Це створює певні проблеми на шляху універсалізації моралі в умовах існування глобалізованого світу. А в умовах історичного розподілу України на Східну й Західну до цього одночасно додаються ще й розбіжності розвитку традиційної української ментальності та цінностей. Однак попри наявну різницю цілком зрозуміло, що подолати соціально-економічну кризу в Україні неможливо доти, доки не буде знайдено засобів подолання морального спустошення особистості. Гуманістична мораль суспільства базується на вірі в людину, визнанні її автономності, незалежності, свободи волевиявлення й розуму. Поза усвідомленням необхідності впровадження гуманістичної моралі не можна сподіватися на рівноцінний глобалізаційний розвиток України.

Ключові поняття: людина, культура, виховання, мораль, гуманістична мораль, моральність.

Вагомим фактором, який чинить сьогодні потужний вплив на систему моралі не тільки українського суспільства, але й інших спільнот, є глобалізація. Один з найбільш виразних її аспектів – тотальне зближення народів, посилення їх взаємозалежності аж до утворення єдиного світового «організму». Тож очевидно є необхідність узгодження діяльності різних частин людства, нормалізації їх спілкування. Проте водночас існують досить відмінні партикулярні етичні системи, якими керуються члени світової спільноти. Таким чином, очевидно, що глобалізація є сильним «подразником», який впливає на їх структуру й вимагає адекватної відповіді, уникнути якої неможливо. Одним із найреальніших варіантів їх подальшого розвитку є поява так званої «універсальної етики» (ми під нею розуміємо всезагальні моральні норми, які діятимуть насамперед у тих сферах, у яких існує нормативний дефіцит). Проте навіть у випадку розвитку моральних систем саме в цьому напрямі, однозначності в передбаченнях бути не може: наскільки універсальною буде така етика, як будуть узгоджуватися традиційні та універсальні етичні норми, які взаємодії виникатимуть між традиційними моральними вченнями і т. п. – на ці запитання не має й не може бути однозначної відповіді, а є прогнози [1, 130].

Говорячи про необхідність еволюції моральних систем до універсальних складових, треба відзначити одну специфічну проблему, яка постає перед Україною. З одного боку, провідною світовою тенденцією є рух до універсалізації моралі, і наше суспільство повинно на нього реагувати. З іншого боку, в Україні триває процес відродження національних цінностей і трансформації моралі під їх впливом. У такій ситуації, коли національні цінності остаточно не проявились у суспільній свідомості, існує великий ризик їхньої втрати та заміщення тими компонентами моральної свідомості, які несе із собою, наприклад, ліберальна ідеологія, що поширюється з глобалізацією.

Фактом сучасного суспільного розвитку є те, що саме лібералізм набуває всесвітнього поширення завдяки глобалізації й навіть є її «обличчям». Україна у своєму розвитку намагається втілювати ліберальні ідеї в різних сферах життя [1, 130].

Завдяки географічному розташуванню територія сучасної України завжди була ареною протистояння різновекторних впливів. З часом вони сформувались у протистояння Сходу і Заходу, де під Сходом мається на увазі Росія з її специфічною, значною мірою азійською ментальністю, ціннісною структурою й відповідним способом організації суспільного життя, а під Заходом – ті спільні цінності й традиції, які сповідують сучасні європейські країни. Жоден із зазначених впливів так і не отримав остаточної переваги, проте «закріпився» на відповідних територіях України, які з того

часу розвивалися під різними культурними та суспільно-політичними впливами, що й породило сучасну проблемну ситуацію.

Упродовж першої половини ХХ століття, по населенню тієї території України, яка перебувала в складі Радянського Союзу, було завдано кількох вагомих ударів, які значною мірою спричинили руйнацію традиційної української ментальності та ціннісної структури й вплинули на формування проблеми, про яку йдеться. Одним із них був голодомор, який, у першу чергу, був спрямований на українське село, що було носієм національного духу (зрештою, абсолютна більшість українського населення того часу проживала саме в селі).

По-друге, вагомий удар був завданий через політику тотальної русифікації, що відбувалася на різних рівнях українського суспільства й була спрямована не тільки на мову, але й на інші складові традиційної української культури. Ще одним значним чинником була антирелігійна кампанія, яка спрямовувалася проти релігійних цінностей та світобачення, які були одним із центральних компонентів ціннісної структури українців.

І хоча вищезазначені удари повністю не досягли мети, проте вони, можливо, вирішальним чином доклались до того, що сьогодні відмінність між двома частинами України є настільки помітною й загрозливою. Адже інша частина України, яка була приєднана до СРСР пізніше, фактично уникла такого погрому і значною мірою зуміла вберегти притаманну їй традиційну ціннісну структуру.

Звичайно, ця відмінність не досягла б таких загрозливих масштабів, якби сьогодні не мали місце фактори, які не тільки її поглиблюють, але й інколи створюють небезпеку державного розколу. На нашу думку, можуть бути виділені два найголовніші, пов'язані між собою, чинники, що ведуть до такого розколу. Назвемо їх політичним та інформаційним.

Відносно першого можна констатувати, що на відмінності двох частин України наполегливо спекулюють окремі політичні сили, цілеспрямовано протиставляючи та налаштовуючи їх одна супроти одної. Заробляючи політичні бонуси, вони поглиблюють кризу.

Що стосується інформаційного фактора, то треба звернути увагу на таке. Фактом сучасного цивілізаційного розвитку є величезна вага інформації, яка постає одним із ключових факторів впливу. Хто контролює інформаційні течії в тій чи іншій сфері, той, по суті, є «володарем ситуації». Водночас треба відзначити, що російський інформаційний і культурний вплив на Півдні й Сході України є домінуючим. Українська держава не спромоглася виробити збалансованої інформаційної й культурної політики, тож у цьому сегменті не володіє ситуацією, що й сприяє подальшій русифікації відповідних територій України, які стають сферою впливу проросійських сил. Цим самим поглиблюється їх відмінність від тих територій, що не зазнають такого впливу (або зазнають значно меншою мірою) [1, 130].

Але попри все не можна не помітити, що інформаційний етап у розвитку суспільства має свою специфіку щодо постановки моральнісних проблем. Ця специфіка полягає насамперед у пошуку засад соціально справедливого суспільства, адже поза усвідомленням необхідності розв'язання цього складного соціального питання навряд чи можна сподіватися на гуманний поступ людства. Зокрема, проблематика ця дається взнаки у сфері мистецтва. Невипадково у фільмі «Дитя людське» (Directed by – Alfonso Cuaron, screenplay by – Alfonso Cuaron, Timomhy J.Sexton, 2006) автори попереджають жителів планети Земля про можливі варіанти загроз для всієї людності, якщо вже зараз вони не замисляться над вічними моральними проблемами і не визначаться з пріоритетами. Ідеться перед усім про те, що з кожним днем активізується роль моральнісної творчості, а, відповідно, і моральнісної відповідальності жителів планети Земля, які виявляються втягнутими самим ходом історичного процесу в корінну перебудову як усієї соціальної дійсності, так і самих себе, свого власного внутрішнього світу [2].

У філософському дискурсі мораль постає як форма суспільної свідомості, яка виявляється певною окремою внутрішньо структурованою цілісністю, що перебуває у тісній взаємодії з іншими формами людської духовності. Як духовний феномен її характеризують: пов'язаність із релігією, імперативність, нормативність, позаінституційність тощо. Але оскільки моральні норми, категорії та цінності втілюються

в життя, то мораль є не тільки формою суспільної свідомості, але й способом духовно-практичного освоєння світу.

Гуманістична мораль суспільства базується на вірі в людину, визнанні її автономності, незалежності, свободи волевиявлення й розуму. Проте в період побудови комунізму (у той же час і соціалізму) в СРСР духовність суспільства була позбавлена вищих ціннісних сенсів і загальнолюдської гуманістичної спрямованості, набула ознак тоталітарної ідеології, у якій мораль поставала лише крізь призму її класового характеру. Здобуття Україною незалежності підняло знову питання про загальнолюдські моральні цінності, які розгортаються на засадах справжнього гуманізму.

Отже, зрозумілим стає те, що неможливо подолати соціально-економічну кризу в Україні доти, доки не буде знайдено спасіння від морального спустошення кожної людини. В цьому аспекті економіка і політика виявляються похідними від культури, духовності й моралі. Тому для відродження політико-економічної ситуації в країні необхідним є відродження національної культури України, її давніх моральних традицій, «духу народу». Історично в нашій країні здавна сформувалися дуже високі вимоги до морального ставлення людини до себе – порядність, чесність, справедливість, працелюбність, совісність, відвертість, щирість, гідність, честь, дотримання даного слова, вірність (громадянська, товариська і подружня); до інших людей – повага до старших, свого роду, своєї Батьківщини, своєї історії, тактовність, толерантність, гостинність, щедрість; щодо праці – повага, любов до вільної праці, чесна праця, поцінювання праці, побожне ставлення до землі, природи, хліба. Ці ідеї, ідеали, погляди, норми поведінки, збагачені тисячолітнім досвідом мудрості нашого народу, мають величезний моральний потенціал, який є фундаментом успішного засвоєння українцем загальнолюдських цінностей. Сучасне утвердження моралі повинно супроводжуватися поглибленням гуманітаризації та толерантності суспільства, яка передбачає переорієнтацію на формування духовного світу особистості на засадах утвердження гуманістичної моралі. Не заперечуючи ні натуралістичної природи моралі, ні її соціальних складових, демократія передбачає входження моралі в історичний процес і розглядає її як культурний феномен. Сутність моралі полягає в тому, щоб забезпечити баланс особистого і громадського блага, гармонізувати процес людського спілкування.

Отже, згідно із сучасними концепціями, мораль є не лише формою суспільної свідомості, а й формою духовно-практичного освоєння дійсності, особливість якої полягає в освоєнні світу не просто в загальному розрізі, а крізь призму добра і зла. Тому по відношенню до особистості і до суспільства в цілому у цьому освоєнні мораль виконує, крім функцій інформаційно-виховного характеру, ще й функцію регулятивно-конструктивну. Останнє означає, що під впливом моральних настанов відбувається не тільки регуляція особистісної і суспільної взаємодії, а й формування та становлення людини, соціальної групи, суспільства в цілому – а в складі останнього і конструювання соціальних інститутів. Будучи підґрунтям для діяльності соціальних інститутів у державі, мораль стає безпосередньою базою державотворення.

Крім того, можна сказати, що на зміст моральних принципів, незважаючи на їх вічний характер, впливає та картина світу, у рамках якої вони розгортаються. Так, у релігійній картині світу моральні закони проголошуються встановленими Богом, і особистість практично не має права їх вибору – адже недотримання цих законів призводить до фізичних та духовних страждань за життя і у вічному потойбічному житті. Тоді як у науковій картині світу моральні настанови є похідними від суспільства і культури, а релігія залишається одним із чинників, що тією чи іншою мірою впливають на них.

Очевидно, що в українських умовах на мораль як соціальний інститут впливає і в найближчому майбутньому буде впливати східнослов'янська православна ментальність. Адже українці постали в християнській культурі (хоч і багаторазово були змушені відмовлятися від неї), і тому правомірною є думка, що в ній варто шукати наші моральні і психологічні опори й підґрунтя. Важливою відмінністю християнської моралі від інших релігійних концепцій є її внутрішній характер: її моральні норми частіше поширюються на поведінку людини і її внутрішні почуття, ідеї та думки тощо – на внутрішній світ загалом.

Саме тому і вплив християнських моральних норм може бути сильнішим на кожну окрему особистість, ніж на державу чи іншу спільноту в цілому.

На жаль, сьогодні в Україні вплив релігії на становлення моралі нового типу є суперечливим і навіть парадоксальним. Часто можна побачити, що повернення суспільства до релігійних ідеалів і цінностей виражається скоріше в зовнішніх, показових, атрибутах: українці беруть участь у різних релігійних ритуалах, починаючи з хрещення дитини і закінчуючи запрошенням священників для відспівування померлих, активніше ходять на службу на свята, здійснюють обряди освячення свого житла, бізнесу і матеріальних цінностей: будинків, авто тощо – натомість виражені в релігійних заповідях вічні загальнолюдські цінності любові, поваги до інших, шанобливого ставлення до старших не так активно входять у повсякденне життя.

Моральність (навіть на побутовому рівні) не може існувати пасивним спостерігачем деградування української нації, тому що почуття власної гідності і вміння поважати інших завжди були допоміжними якостями на етапах розвитку кожної нації. Готовність до самовдосконалення, самоосвіти та переосмислення теоретичних цінностей та ідеалів актуалізує сам процес життя особистості. Людина поважає себе лише тоді, коли теоретично виправдані моральні інститути саме з її ініціативи реалізуються у практичній сфері, тобто у її житті, адже моральний позитив актуалізується через постійну конкретну суспільно конструктивну діяльність.

Якщо спробувати визначити конкретні дії, які б сприяли інтеграції українського суспільства в єдиний український народ зі спільною базовою ціннісною моральною гуманістичною структурою, то, на нашу думку, особливо важливими були б нижченаведені.

По-перше, з метою подолання спроб використати відмінності двох частин України в політичних інтересах (заклики до сепаратизму, розбрат на підставі відмінності територій проживання тощо) необхідно запровадити чіткі законодавчі й виконавчі механізми, які б ставали на заваді таким спробам та карали їх ініціаторів. Так, в Україні чинним Кримінальним кодексом передбачено покарання за сепаратизм, проте на практиці з 2003 року (вступ у силу Кримінального кодексу) жодна кримінальна справа за фактом закликів до сепаратизму доведена до суду так і не була.

По-друге, доцільно організувати та впроваджувати грамотну інформаційну політику, яка б пропагувала моральні національні та загальноєвропейські цінності. Очевидно, що не Росія, а саме Україна зі своїми національними інтересами має панувати в українському інформаційному та культурному просторі. Це, до речі, питання національної безпеки. Звичайно, вагомою перешкодою в реалізації такого проекту є елементарне незнання, оскільки ці питання є досить інноваційними. Ще більшою перешкодою є небажання українських політиків працювати на благо нації, відсутність відповідальності у політичній еліті за майбутнє нації. Проте Україна володіє значним інтелектуальним капіталом, який має бути ефективно використаним. Отже, освітні та соціальні проекти повинні розроблятися не в чиновницьких кабінетах, а через широке суспільне обговорення та створення організованих структур, до яких були б залучені фахівці різних галузей, які мають справу з інформаційним продуктом та ЗМІ.

Також необхідні спеціальні заходи з релігійного виховання молоді, спрямовані на донесення та розуміння принципів християнської моралі. Лише релігійне виховання здатне повернути Україні справжні ідеали, допомогти виховати здорову, освічену, гуманістичну та толерантну спільноту людей. Саме тому як частина національного виховання має розглядатися введення та подальше покращення програм предметів духовно-морального спрямування, таких як «Етика», «Основи християнської моралі», «Основи християнської етики», «Християнська культура», «Основи релігійної етики».

Література:

1. Надурак В. Трансформація моральних цінностей українського суспільства: актуальні проблеми / В. Надурак // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2011. – Вип. 14. – С. 128–134.
2. Волик Н. Г. Мораль в інформаційному суспільстві / Н. Г. Волик // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження: зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кізіма (голов. ред.) та ін. – К. : ЦГО НАН України. – 2010. – Вип. 24. – С. 258–267.

Главными приоритетами формирования новой морали в современной Украине есть национальная идея, развитие мультикультурализма нации и ее толерантности

и подъем символических атрибутов и моральных принципов украинской этнической культуры. Это создает определенные проблемы на пути универсализации морали в условиях существования глобального мира. А в условиях исторического раздела Украины на Восточную и Западную к этому одновременно добавляются еще и разногласия развития традиционной украинской ментальности и ценностей. Однако несмотря на имеющуюся разницу вполне понятно, что преодолеть социально-экономический кризис в Украине невозможно, пока не будет найдено средств преодоления морального опустошения личности. Гуманистическая мораль общества базируется на вере в человека, признании ее автономности, независимости, свободы волеизъявления и разума. Вне осознанием необходимости внедрения гуманистической морали нельзя надеяться на равноценный глобализационный развитие Украины.

Ключевые понятия: человек, культура, воспитание, мораль, гуманистическая мораль, нравственность.

The main priorities of the formation of a new morality in modern Ukraine is the national idea, the development of the nation and its multicultural tolerance and the rise of symbolic attributes and moral foundations of Ukrainian ethnic culture. This creates some challenges to universalize morality in the face of a globalized world. And in terms of the historical distribution Ukraine in Eastern and Western at the same time added to it also differences of traditional Ukrainian mentality and values. However, despite the existing differences it is clear that to overcome the socio-economic crisis in Ukraine is impossible until you find the means to overcome the moral devastation of the individual. Humanistic morality of society based on faith in man, recognizing its autonomy, independence, freedom of expression and understanding. Current awareness of the need to introduce humanistic morality can not hope to equal globalization development of Ukraine.

Key words: people , culture, education, ethics, humanistic ethics, morality.